

بررسی نقش سیاست های بهبود کسب و کار بر کارکرد نظام بازرگانی

- ۱- هدف تحقیق..... ۵
- ۲- روند رشد اقتصادی ایران..... ۶
- ۳- بررسی آثار تحریمهای بینالمللی بر فضای کسب و کار..... ۷
- ۴- شاخص سهولت کسب و کار بانک جهانی..... ۸
- ۵- جایگاه ایران بر اساس شاخص سهولت کسب و کار..... ۱۰
- ۱- ۵- جایگاه ایران بر اساس زیرشاخص های ده گانه سهولت کسب و کار..... ۱۱
- ۲- ۵- مقایسه رتبه شاخص سهولت کسب و کار ایران با کشورهای منتخب..... ۱۲
- ۶- چالشهای محیط کسب و کار ایران در گزارش های داخلی..... ۱۵
- ۷- محیط سرمایه گذاری مناسب به جای تمرکز صرف بر محیط کسب و کار..... ۱۸
- ۸- جمع بندی و پیشنهادات با تاکید بر کارکرد نظام بازرگانی..... ۱۹
- منابع و مراجع..... ۲۲
- پیوست: مقایسه زیرشاخص های کسب و کار بانک جهانی ایران با کشورهای منتخب..... ۲۳

چکیده

یکی از الزامات بهبود نظام بازرگانی کشور، فراهم بودن محیط سیاسی و اقتصادی جهت تسهیل جریان فیزیکی و روابط غیرفیزیکی کالا و خدمات بین سیستم‌های تولیدی داخلی و خارج از کشور و تشویق تولیدکنندگان و صادرکنندگان و توسعه ظرفیت‌های تولیدی و نیز تقویت حقوق مصرف‌کنندگان است. به عبارت دقیق‌تر پرواضح است که محیط (فضای) کسب و کار بر کارکرد نظام اقتصادی یک کشور از جمله نظام بازرگانی تاثیر بسزایی دارد. نزدیک به دو دهه است که موضوع محیط (و یا فضای) کسب و کار و احصا مولفه‌های اثرگذار بر محیط کسب و کار مورد توجه بسیاری از کارشناسان، تصمیم‌گیران و نهادهای بین‌المللی و داخلی قرار گرفته است که از مهمترین آنها می‌توان به شاخص‌های ۱۰ گانه سهولت کسب و کار بانک جهانی، شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج و پایش محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس و اتاق بازرگانی اشاره کرد. بررسی دقیق‌تر از این مولفه‌ها در حوزه نظام بازرگانی کشور حاکی از وضعیت نامناسب ایران در زیرشاخص تجارت فرامرزی شاخص کسب و کار بانک جهانی، شاخص آزادی تجارت و آزادی سرمایه‌گذاری مربوط به شاخص آزادی اقتصادی، ریسک‌های کشوری و سرمایه‌گذاری OECD دارد ضمن اینکه از منظر گزارش‌های داخلی، مهمترین مولفه‌های اثرگذار بر کارکرد نظام بازرگانی شامل قیمت‌گذاری غیرمنطقی، ضعف نظام توزیع، ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل و موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای بوده است. در یک جمع‌بندی کلی جهت بهبود کارکرد نظام بازرگانی کشور (تجارت خارجی، توسعه صادرات غیرنفتی و بازرگانی داخلی) از منظر مولفه‌های کسب و کار، راهکارهای سیاستی به شرح زیر ارائه شده است:

لزوم اصلاحات و بازنگری در قوانین و مقررات و توسعه زیرساختها در راستای بهبود نظام توزیع:

پیشنهادات در این حوزه شامل بازنگری در قانون نظام صنفی و بازنگری در دستورالعمل ساماندهی شرکت‌های پخش کالا با هدف تسهیل فرایندهای اداری صدور مجوز، الزامات ورود و فعالیت واحدهای عمده‌فروشی و خرده‌فروشی صنفی، بازنگری در مصوبات کارگروه تنظیم بازار با هدف کاهش تدریجی مداخلات مستقیم در بازار، تسریع در تکمیل «سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا» و «سامانه جامع تجارت»، ارتقای نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی شرکت‌های پخش، جلوگیری از قاچاق خروجی کالا از کشور با استقرار کامل سامانه جامع تجارت ایران، توسعه نظارت هوشمند و برخط بر فعالین تجاری در بخش‌های مختلف زنجیره تأمین، بهبود و ارتقا شبکه‌های توزیع کالا در کشور با شکل‌گیری شرکت‌های لجستیکی پیشرفته و گسترش خرده‌فروشی آنلاین محصولات مصرفی پرگردش در کشور در راستای ایجاد ارتباط مستقیم بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان و حذف حضور واسطه‌ها می‌باشد.

کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و ایجاد ثبات در بازار ارز: با توجه به بالا بودن امتیاز ریسک کشوری ایران در چند سال اخیر و نیز نوسانات نرخ ارز به کشور پیشنهاد می‌شود ایجاد بازار سلف ارز در بازار سرمایه کشور (اجرای تبصره ۳ ماده ۲۰ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی ایران) مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این، کارگروه کشوری کاهش ریسک سرمایه‌گذاری جهت تدوین برنامه عملیاتی کاهش ریسک سرمایه‌گذاری کشور تشکیل شود همچنین در راستای تقویت امنیت سرمایه‌گذاران پیشنهاد می‌شود، تدوین دستورالعمل سهولت آرایه خدمات کنسولی به سرمایه‌گذاران داخل در خارج از کشور و سرمایه‌گذاران خارجی در داخل کشور در دستور کار قرار گیرد.

هماهنگی و انسجام میان دستگاه‌های فعال در حوزه تجارت خارجی: به منظور بهبود جایگاه ایران در

زیرشاخص تجارت فرامرزی بانک جهانی و زیرشاخص آزادی تجارت بنیاد هریتیج و گسترش هماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی، پیشنهاداتی همچون تنظیم لوایح و مصوبات پیشنهادی برای ایجاد فرماندهی واحد فرابخشی در حوزه تجارت خارجی؛ اصلاح و بازنگری قانون و آیین‌نامه اجرایی مقررات صادرات و واردات؛ تکمیل نهایی زیرساخت‌های سامانه جامع تجارت برای خدمات‌رسانی سریع و آسان به فعالان اقتصادی در تمامی ابعاد تجارت خارجی و احیای جایگاه شورای عالی توسعه صادرات غیرنفتی کشور در برنامه هفتم توسعه قابل طرح است.

تنوع بخشی بازارهای هدف صادرات از طریق توسعه دیپلماسی تجاری: با توجه به اینکه، بازارهای صادراتی و مبادی واردات کشور محدود شده است از اینرو در راستای توسعه فراگیر صادرات غیرنفتی پیشنهاد می‌شود دیپلماسی سیاسی تجاری با کشورهای مختلف از طریق توسعه انعقاد توافقنامه های منطقه ای، دوجانبه، پیمان های پولی دو چند جانبه و نیز انعقاد قراردادهای تهاتری با شرکای تجاری گسترش یابد. علاوه بر این پیشنهاد می‌شود سازمان توسعه تجارت ایران با همکاری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، اتاق بازرگانی مشترک و تشکل های صادراتی در راستای شناسایی و گسترش بازارهای هدف صادراتی برنامه را طراحی نمایند.

توسعه نظام تامین مالی، بیمه ای و ضمانتی: با توجه به پایین بودن رتبه اخذ اعتبار ایران در شاخص کسب و کار بانک جهانی و نیز پایین بودن نسبت پوشش اعتبار صادراتی پیشنهاد می‌شود افزایش سرمایه صندوق ضمانت صادرات و بانک توسعه صادرات از منابع صندوق توسعه ملی در راستای گسترش بکارگیری روش های تامین مالی صادرات پس از حمل نظیر اعتبار خریدار و توسعه ضمانتنامه ها و بیمه صادراتی در دستور کار قرار گیرد. ضمن اینکه گسترش در انعقاد قراردادهای اعتباری دو یا چند جانبه با نهادهای اعتبار صادراتی و یا نهادهای مالی کشورهای هدف در راستای ارائه خدمات مالی، بیمه ای و ضمانتی کاراتر به صادرکنندگان نیز پیشنهاد می‌شود.

رفع موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای: برای اینکه، تعرفه مطابق اصول تجارت خارجی به صورت منطقی و هدفمند وضع شود و اینکه قانون منع برقراری وضع موانع غیرتعرفه ای و غیرفنی به طور کامل اجرا شود پیشنهاد می‌شود، اولاً برنامه منطقی سازی و کاهش تدریجی نرخهای تعرفه به منظور کاهش قاچاق و آمادگی حضور در پیوندهای تجاری تدوین گردد. ضمن اینکه ساماندهی کارت های بازرگانی با رویکرد تخصصی شدن تجارت و تسهیل و تسریع فرآیند ورود موقت مواد اولیه مورد نیاز کالاهای صادراتی و استرداد حقوق ورودی مواد اولیه به کار رفته در کالاهای صادراتی مورد توجه قرار گیرد.

توسعه لجستیک و حمل و نقل در راستای فراگیری در بازارهای جهانی: یکی از الزامات توسعه تجارت جهانی، ارائه خدمات لجستیکی یکپارچه، ناوگان حمل و نقل، امکانات لجستیکی در گمرکات مرزی و بنادر و خطوط کشتیرانی و ریلی است. از اینرو در این زمینه پیشنهاد می‌شود اقداماتی نظیر پیگیری و ارائه تسهیلات لازم جهت تجهیز و نوسازی بنگاههای فعال در عرصه لجستیک به منظور ارائه خدمات یکپارچه؛ ایجاد و توسعه زیرساختهای زمینی (جاده ای و ریلی) و هوایی با بازارهای هدف بویژه کشورهای همسایه؛ ارائه تسهیلات لازم (مالی و زمین) و جلب مشارکت بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در پایانه های صادراتی، بنادر خشک و گمرکات مرزی؛ ایجاد شرکتهای مشترک حمل و نقل با برخی از شرکای تجاری؛ ایجاد خطوط مشترک کشتیرانی و برقراری خطوط منظم آن مورد توجه قرار گیرد.

کلمات کلیدی: محیط کسب و کار، نظام بازرگانی، قوانین و مقررات

نظام بازرگانی شامل مجموعه‌ای از فرایندها و فعالیت‌ها است که تسهیل کننده جریان فیزیکی و روابط غیرفیزیکی کالا و خدمات بین سیستم‌های تولیدی داخلی و خارج از کشور و نیز مصرف کنندگان و مشتریان داخلی و خارجی می‌باشد. از اینرو کارکرد صحیح نظام بازرگانی می‌تواند در تشویق تولیدکنندگان و صادرکنندگان و توسعه ظرفیت‌های تولیدی نسبت به حمایت و رعایت حقوق مصرف کنندگان نقش ایفا کند و در نهایت باعث کاهش هزینه‌های اجتماعی و افزایش منافع و رفاه اجتماعی در هر سیستم اقتصادی شود. با این حال یکی از الزامات بهبود نظام بازرگانی کشور، فراهم بودن محیط سیاسی و اقتصادی مناسب است به عبارت دقیق‌تر پرواضح است که محیط (فضای) کسب و کار بر کارکرد نظام اقتصادی یک کشور از جمله نظام بازرگانی تاثیر بسزایی دارد. نزدیک به دو دهه است که موضوع محیط (و یا فضای) کسب و کار، مورد توجه بسیاری از کارشناسان، تصمیم‌گیران و نهادهای بین المللی و داخلی قرار گرفته است و به عنوان یکی از مهمترین عوامل اثرگذار بر فعالیت واحدهای تولیدی، تشکل‌های اقتصادی و اصناف در نظر گرفته می‌شود. از اینرو سعی بر این است که در گام نخست مولفه‌های محیط کسب و کار شناسایی شود و در ادامه متناسب با هر یک از آنها، اقداماتی جهت بهبود محیط کسب و کار و تسهیل کسب و کارهای تولیدی و بازرگانی انجام شود. از مهمترین بررسی‌های انجام شده در این حوزه در دنیا می‌توان به گزارش سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی اشاره کرد که از سال ۲۰۰۵ رتبه کشورها را در یک شاخص کلی و ۱۰ زیرشاخص برای ۱۹۰ کشور منتشر می‌کرد. هرچند از سال ۲۰۲۱ این گزارش به دلیل برخی مشکلات روش شناسی محاسبه امتیازها منتشر نشده است. در ایران نیز برای بهبود محیط کسب و کار ایران در سال ۱۳۹۰، قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، در راستای ایجاد فضای مساعد کارآفرینی و رفع موانع کسب و کار به تصویب رسید. علاوه بر این از سال ۱۳۹۳، پایش محیط کسب و کار ایران در راستای ارزیابی از مولفه‌های ملی محیط کسب و کار در ایران توسط مرکز پژوهش‌های مجلس مورد بررسی قرار گرفت که به صورت فصلی مولفه‌های اثرگذار بر فعالیت کسب و کارها را شناسایی و رتبه بندی می‌کرد و در ادامه نیز مرکز پژوهش‌های اتاق ایران با عنوان مشابه به شناسایی و رتبه بندی مولفه‌های محیط کسب و کار ایران پرداخت. با این توضیح در این گزارش ضمن بررسی موارد مطرح شده، پیشنهادهای جهت بهبود فضای کسب و کار با تاکید بر فعالیت‌های بازرگانی ارائه خواهد شد.

۱- هدف تحقیق

طی سالیان اخیر برخی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نظام بازرگانی کشور متأثر از فضای کسب و کار، تحریم‌های بین‌المللی، سیاست‌های دولت در حوزه‌های مختلف ارزی، پولی، مالی و قوانین و مقررات بوده که مشکلاتی در نظام بازرگانی ایجاد نموده‌اند. در تحقیق حاضر با هدف بهبود فضای کسب و کار، برخی از این مؤلفه‌ها که دارای ارتباط بالایی با نظام بازرگانی کشور هستند و به عنوان چالش‌های اساسی بر سر راه تجارت خارجی، توسعه صادرات غیرنفتی و بازرگانی داخلی محسوب می‌شوند، بررسی و متناسب با هر یک از آنها، راهکارهایی به شرح زیر ارائه گردیده است:

- ۱- لزوم اصلاحات و بازنگاری در قوانین و مقررات و توسعه زیرساختها در راستای بهبود نظام توزیع
- ۲- کاهش ریسک سرمایه گذاری و ایجاد ثبات در بازار ارز
- ۳- هماهنگی و انسجام میان دستگاه‌های فعال در حوزه تجارت خارجی
- ۴- تنوع بخشی بازارهای هدف صادرات از طریق توسعه دیپلماسی تجاری
- ۵- توسعه نظام تامین مالی، بیمه‌ای و ضمانتی
- ۶- رفع موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای
- ۷- توسعه لجستیک و حمل و نقل در راستای فراگیری در بازارهای جهانی

۲- روند رشد اقتصادی ایران

- پس از افت شدید نرخ‌های رشد اقتصادی از سال ۱۳۹۷، بر اساس آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران، رشد اقتصادی با نفت و بدون نفت ایران در سال ۱۴۰۰، به ترتیب به ۴/۳ و ۳/۵ درصد افزایش یافته است.
- از سال ۱۳۹۹ با افزایش تدریجی فروش نفت ایران که در دوران ریاست جمهوری ترامپ با کاهش شدیدی مواجه شده بود، سبب بهبود درآمدهای دولت و لذا بهبود نرخ‌های رشد اقتصادی شده است.
- علیرغم بهبود نسبی روند رشد اقتصادی ایران، این روند هنوز بسیار پایین‌تر از اهداف برنامه‌های توسعه بوده و تا جبران سال‌های از دست رفته، فاصله قابل توجهی وجود دارد.
- در افت رشد اقتصادی طی دوره ۱۳۹۶-۱۴۰۰، علاوه بر کاهش درآمدهای نفتی، عواملی چون وضعیت نامطلوب انباشت سرمایه، سطح پایین بهره‌وری و عدم بروزرسانی تکنولوژی مؤثر بوده است.
- تلقی صاحب‌نظران اقتصادی از رشد اقتصادی (با نفت) برای سال ۱۴۰۱، حدود ۴ تا ۵ درصد می‌باشد. بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به ترتیب نرخ‌های رشد ۳/۷ و ۳ درصدی را برای اقتصاد ایران در سال ۲۰۲۲ پیش‌بینی کرده‌اند.
- بازگشت تحریم‌ها، کاهش درآمدهای نفتی، سویه‌های جدید کووید-۱۹ و جذب پایین سرمایه‌گذاری از موانع مهم تحقق رشد اقتصادی ایران در نرخ‌های پیش‌بینی شده در برنامه‌های توسعه بوده است.

۳- بررسی آثار تحریم‌های بین‌المللی بر فضای کسب و کار

اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور یکی از مؤثر بر فضای کسب و کار می‌باشد که موجب محدودتر شدن فعالیت‌ها می‌گردد. یک نمونه بارز از محدودیت‌های ناشی از اعمال تحریم اقتصادی در فضای کسب و کار را می‌توان محدودیت در انتقال سرمایه و پول دانست. ممنوع شدن مراودات مالی یا محدود کردن امکانات بانک‌ها و سازمان‌ها، چه برای مهاجرین، کسب و کارها و یا کشورهای تحریم شونده، موضوع ناخوشایندی بوده و با قطع ارتباطات بانک‌های ایرانی با نظام مالی بین‌المللی، منجر به کاهش حجم تجارت خارجی گردیده است. دلیل این امر، وابستگی ارتباطات اقتصادی در عرصه بین‌المللی به خدمات بانکی و همچنین وابستگی مبادلات مالی جهانی به دلار می‌باشد.

البته فارغ از موضوع تحریم، باید توجه داشت که بخش عمده بانک‌های ایرانی هنوز نتوانسته‌اند حداقل نسبت کفایت سرمایه تعیین شده از سوی کمیته بال (۸ درصد در Basel I) را رعایت کنند. مقوله‌های دیگر توصیه‌های بال نیز همچون حاکمیت شرکتی، رتبه‌بندی مشتریان، سرمایه‌گذاری دابل بانک‌ها در یکدیگر، یا مورد توجه قرار نگرفته‌اند و یا بسیار ضعیف اجرا می‌شوند. استانداردهای گزارشگری مالی (IFRS) نیز که صحت اطلاعات ارائه شده توسط بانک‌ها در صورت‌های مالی را تأیید می‌کند، به تازگی مورد توجه قرار گرفته اما اقدامات نهادهای نظارتی در این زمینه حداقلی بوده و حتی اجرای همین استانداردهای حداقلی نیز از سوی برخی بانک‌ها رعایت نشده است. وضعیت ایران در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم هم مناسب نیست و ایران کماکان بعنوان پرریسک‌ترین کشور از این منظر است.

لذا با توجه به اینکه برقراری هرگونه ارتباط بانکی با بانک‌های بین‌المللی، حتی در دوره پساتحریم، مستلزم رعایت استانداردهای فوق از سوی بانک‌های ایرانی می‌باشد؛ می‌بایست تمهیدات لازم درخصوص الزام بانک‌ها به رعایت این استانداردها اندیشیده شود. شایان ذکر است در ارتباط با رعایت الزامات FATF، اخیراً اقدامات مثبتی از سوی بخش مالی کشور بعمل آمده که در صورت تصویب و اجرایی شدن این اقدامات، اشکال گروه ویژه اقدام مالی در زمینه وجود ریسک پولشویی و تأمین مالی تروریسم در نظام مالی کشور به‌عنوان یکی از موانع برقراری ارتباط با بانک‌های جهان مرتفع خواهد شد.

۴- شاخص سهولت کسب و کار بانک جهانی

از منظر سهولت کسب و کار، فعالیت اقتصادی ملزم قواعد و مقرراتی است که حقوق مالکیت را برقرار و شفاف ساخته، هزینه‌ی حل مشاجرات را کاهش داده، پیش‌بینی‌پذیری واکنش‌های اقتصادی را افزایش داده و از طرفین قرارداد در مقابل سوءاستفاده‌های احتمالی حمایت کند. بنابراین، هدف وضع مقرراتی است که اولاً، کاراً باشد، ثانیاً، برای همه کسانی که نیاز به استفاده از آن دارند قابل دسترس باشد و ثالثاً، از منظر اجرایی ساده باشد. گزارش سهولت کسب و کار با هدف مقایسه مقررات ناظر بر کسب و کار در میان کشورهای مختلف و با رویکردهای اشاره شده، منتشر می‌شود (گزارش سهولت کسب و کار، ۲۰۱۰). جدول زیر معرفی ۱۰ زیرشاخص سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی را نشان می‌دهد.

جدول (۱) - شاخص‌های کسب و کار بانک جهانی

شاخص	شرح
شروع کسب و کار	فرآیند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت زمان مورد نیاز، هزینه صرف شده و حداقل سرمایه پرداخت شده برای آغاز فعالیت نشان می‌دهد.
اخذ مجوزهای ساختمانی	شامل تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه صرف شده برای دریافت مجوزهای مورد نیاز است. استاندارد معین هر کشور است.
دریافت برق	شامل تعداد مراحل، مدت زمان مورد نیاز و هزینه است.
ثبت مالکیت	فرآیند لازم جهت ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی است. تعداد مراحل، مدت زمان هزینه‌های مترتب بر ثبت مالکیت در دفتر اسناد رسمی سنجش می‌شود.
اخذ اعتبار	شامل قدرت حقوق قانونی، میزان توانمندی و امکان سنجش و دقت اطلاعات اعتباری و میزان پوشش اطلاعات مالی افراد حقیقی و حقوقی می‌شود.
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	میزان حمایت نهادهای قانونی و رسمی از صاحبان سرمایه است، به خصوص در مواردی که منافع مدیران با منافع دولت در تعارض باشد.
پرداخت مالیات	کلیه مالیات‌ها و هزینه‌های اداری آن، که شرکت‌ها در یک سال پرداخت می‌کنند مدنظر قرار می‌گیرد: از جمله مالیات بر درآمد یا سود شرکت-ه، دفعات پرداخت، مدت زمان پرداخت و غیره.
تجارت فرامرزی	مدت زمان و هزینه مطابقت اسناد و مطابقت مرز صادرات و واردات است.
اجرای قراردادهای	شامل مدت زمان تشکیل و ابلاغ نتایج دادرسی و هزینه مترتب آن است.
حل و ورشکستگی	میزان ضعف و قدرت قانون ورشکستگی کشورها و تنگنای اداری مربوط به فرآیند ورشکستگی است.

ماخذ: گزارش سالانه سهولت کسب و کار بانک جهانی

همان طور که ملاحظه می شود در اکثر زیرشاخص ها، سه عامل هزینه، زمان و مراحل انجام فرایند در سهولت کسب و کار موثر است.

۵- جایگاه ایران بر اساس شاخص سهولت کسب و کار

جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۰۶ در رتبه بندی گزارش انجام کسب و کار قرار گرفته و به دلایل مختلف که در ادامه اشاره خواهیم نمود تا کنون به جایگاه مطلوبی در این گزارش دست نیافته است. جدول شماره ۲ رتبه ایران را طی سال های ۲۰۰۶ الی ۲۰۲۰ در میان کشورهای جهان نشان می دهد.

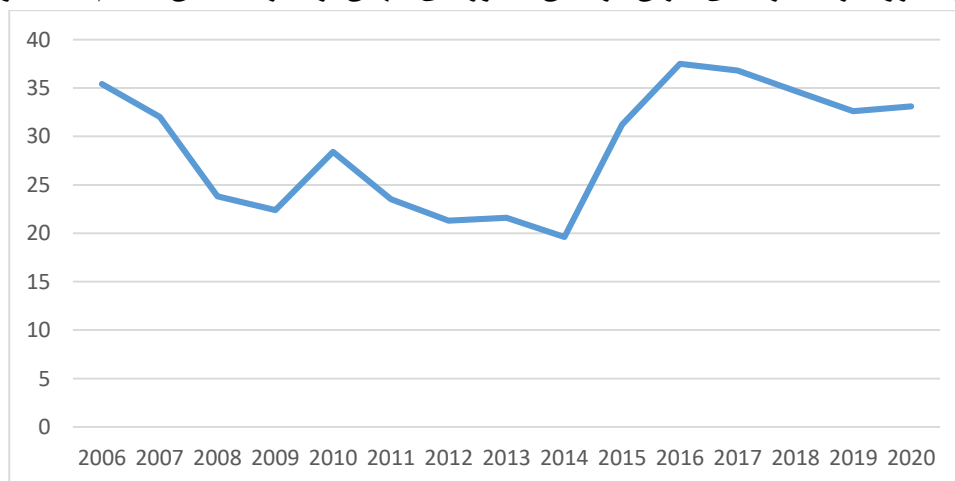
جدول (۲). رتبه ایران در میان کشورهای جهان از نظر شاخص سهولت کسب و کار طی دوره ۲۰۰۶-۲۰۲۰

ش.ح	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
رتبه	۱۱۳	۱۱۹	۱۳۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۵	۱۴۴	۱۴۰	۱۴۴	۱۴۵	۱۵۲	۱۳۰	۱۱۸
تعداد کشورها	۱۷۵	۱۷۵	۱۸۱	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۵	۱۸۹	۱۸۹

مأخذ: گزارشات انجام کسب و کار جهانی، ۲۰۰۶-۲۰۲۰

همان طور که ملاحظه می گردد رتبه ایران از ۱۱۳ در سال ۲۰۰۶ به ۱۲۷ در سال ۲۰۲۰ سقوط نموده است. با این حال رتبه درصدی روند مناسبتری از محیط کسب و کار ایران به ویژه از سال ۲۰۱۴ به بعد نشان می دهد (نمودار ۱).

نمودار ۱- روند رتبه درصدی ایران در میان کشورهای جهان از نظر شاخص انجام کسب و کار

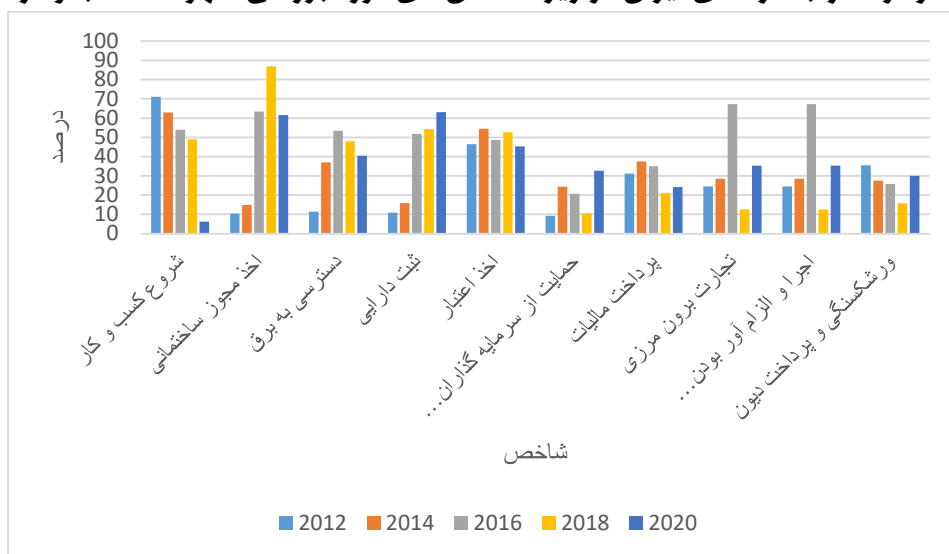

مأخذ: گزارشات انجام کسب و کار جهانی، ۲۰۰۶-۲۰۲۰

مطابق نمودار رتبه درصدی ایران از ۳۵,۴ درصد در سال ۲۰۰۶ به ۱۹,۶ در سال ۲۰۱۴ سقوط نموده است با این حال از ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶ این رتبه درصدی همزمان با توافق هسته ای بهبود یافت با این حال از سال ۲۰۱۷ و همزمان با زمزمه های لغو برجام، روند نزولی گرفت. بنابراین به نظر می رسد موضوع تحریم های بین المللی می تواند فضای کسب و کار را با محدودیت هایی همراه کند.

۱-۵- جایگاه ایران بر اساس زیرشاخص‌های ده‌گانه سهولت کسب و کار
نمودار زیر روند زیرشاخص‌های محیط کسب و کار بانک جهانی را از سال ۲۰۱۲ الی ۲۰۲۰ نشان می‌دهد.

نمودار ۲- رتبه درصدی ایران در زیر شاخص‌های مورد بررسی سهولت کسب و کار

ماخذ: همان

همان‌طور که در نمودار شماره ۲ ملاحظه می‌گردد، در طول دوره مذکور رتبه درصدی ایران در زمینه شروع کسب و کار به شدت سقوط کرده است، به طوری که در سال ۲۰۱۲ رتبه ایران از حیث این زیر شاخص از ۷۱ درصد کشورهای مورد بررسی مناسب‌تر بوده، در حالی که در سال ۲۰۲۰ این نسبت به حدود ۶ درصد کاهش یافته است. البته در این مدت رتبه درصدی زیر شاخص ثبت مالکیت و اخذ مجوزهای ساختمانی افزایش یافته، که نشان از رشد متناسب ایران در میان کشورهای جهان از حیث این زیر شاخص دارد. اما زیر شاخص اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، تجارت برون مرزی، پرداخت مالیات و ورشکستگی و دیون اگرچه در سال ۲۰۲۰ بهبودهایی مشاهده می‌گردد با این وجود نسبت به سایر کشورهای جهان وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دهند. سایر زیرشاخص‌ها نیز طی دوره مذکور از نظر رتبه درصدی وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دهند.

یکی از شاخص‌هایی که برای حوزه بازرگانی داخلی (اصناف) بسیار مهم است، شاخص شروع کسب و کار است. در این راستا نقش اتحادیه‌های صنفی و اتاق‌های اصناف که یکی از مهمترین نهادها در مرحله شروع فعالیت (هرچند به عنوان مجری) محسوب می‌شوند، حائز اهمیت خواهد بود و می‌توانند با ارائه پیشنهادات در خصوص تغییر قوانین و مقررات نسبت به صدور سریعتر پروانه کسب اقدام نمایند.

رتبه کشور در شاخص سهولت در پرداخت مالیات نیز بسیار ضعیف است (رتبه ۱۴۴). سازوکارهای مالیاتی یکی از دغدغه‌های جدی اتحادیه‌های صنفی و اتاق‌های اصناف نیز محسوب می‌شوند. این موضوع به خوبی نشان می‌دهد که رفع دغدغه‌های اصناف با بهبود شاخص‌ها ارتباط مستقیم دارد. مهمتر از همه شاخص تجارت فرامرزی، به عنوان یکی از مولفه‌های مهم کسب و کار بر کارکرد نظام بازرگانی محسوب می‌شود.

۲-۵- مقایسه رتبه شاخص سهولت کسب و کار ایران با کشورهای منتخب

جدول زیر رتبه ایران و برخی از کشورهای منتخب جهان را از منظر شاخص سهولت کسب و کار را نشان می‌دهد.

جدول (۳). رتبه ایران و برخی کشورهای منتخب جهان از نظر شاخص سهولت کسب و کار

کشور/ سال	۲۰۱۲	۲۰۱۴	۲۰۱۶	۲۰۱۸	۲۰۲۰
ایران	۱۴۴	۱۳۲	۱۱۸	۱۲۴	۱۲۷
عربستان	۱۲	۲۶	۸۲	۹۲	۶۳
امارات	۳۳	۲۳	۳۱	۲۱	۱۶
ترکیه	۷۱	۱۳۴	۱۳۰	۱۰۰	۶۲
هند	۱۳۲	۵۱	۷۴	۸۸	۷۸
تونس	۴۶	۱۱۰	۱۳۸	۱۴۷	۱۰۸
پاکستان	۱۰۵	۶۹	۵۵	۶۰	۳۴

ماخذ: همان

با توجه به جدول فوق، ایران در سال ۲۰۲۰ فاصله بسیاری با کشورهای منتخب داشته، این در حالی است که در سال ۲۰۱۶ و ۲۰۱۸ به ترتیب ترکیه و تونس از نظر شاخص غقب تر از ایران بوده‌اند و هر دو این کشورها در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال قبل در این شاخص بهبود داشته‌اند. براساس آخرین گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی، در سال ۲۰۲۰، تعداد ۱۱۵ اقتصاد جهان به منظور تسهیل انجام فعالیت‌های اقتصادی و بهبود فضای کسب و کار، حدود ۲۹۴ مورد اصلاحات نهادی و قانونی انجام داده‌اند این در حالی است که سهم ایران از این اصلاحات بسیار جزئی بوده است. شایان ذکر است عربستان سعودی با ۳۰ رتبه بهبود (از ۹۲ به ۶۲) نسبت به سال قبل به عنوان کشور پیشرو در اصلاحات در گزارش سال ۲۰۲۰ بانک جهانی معرفی شده است. از جمله دلایل نزول رتبه ایران در این زمینه می‌توان به اقدامات اصلاحی کشورهای منتخب جهت تسهیل انجام کسب و کار و در نتیجه بهتر شدن رتبه این کشورها اشاره نمود که منجر به نزول رتبه ایران به رده‌های پایین تر جدول است.

در بخش پیوست بررسی جایگاه ایران در رتبه بندی زیر شاخص‌های ۱۰ گانه سهولت کسب و کار در مقایسه با کشورهای منتخب پرداخته می‌شود. مقایسه زیرشاخص‌های کسب و کار نظیر مقررات ورود کسب و کارهای جدید به بازار، در اقتصادهای مختلف متفاوت است. در برخی از کشورها این رویه‌ها ساده و کم هزینه است. در برخی دیگر، رویه‌ها بسیار دردسر ساز بوده و باعث کندی پیشرفت کار می‌گردد. به همین دلیل برخی از کارآفرینان تصمیم می‌گیرند فعالیت خود را به صورت غیررسمی آغاز کنند. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که پیچیده بودن مقررات ورود و ثبت شرکت‌ها باعث افزایش محصولات، سرعت بخشیدن به کارها نمی‌شود، بلکه سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود کرده و افراد را وادار می‌کند وارد اقتصاد غیررسمی شوند. بدین ترتیب قیمت‌ها افزایش یافته و فساد فراگیر می‌شود.

۶- چالش‌های محیط کسب و کار ایران در گزارش‌های داخلی

محیط کسب و کار به طور مستقیم بر بازار کار و به طور غیرمستقیم بر بازار کالا و سرمایه مؤثر است. ثبات و بهبود محیط کسب و کار، می‌تواند بخشی از سرمایه و نیروی انسانی اقتصاد غیررسمی را به سمت اقتصاد رسمی سوق دهد. با تصویب سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران، سیاستها و قانون اجرایی اصل ۴۴ قانون اساسی، برنامه ششم توسعه و قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار می‌توان گفت پشتوانه‌های قانونی لازم برای بهبود و ثبات محیط کسب و کار فراهم است. با این حال همان‌طور که در بخش قبل ملاحظه شد مطابق با گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی، جایگاه محیط کسب و کار ایران در میان دیگر کشورهای جهان چندان مناسب نیست. مقایسه ایران در میان کشورهای جهان و کشورهای منتخب نیز نشان از نبود محیط مناسب کسب و کار در ایران دارد که در راستای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نمی‌باشد. اکنون این سؤال مطرح است که چه موانع و مشکلاتی پیشروی محیط کسب و کار ایران قرار دارد؟ در ذیل چالش‌های پیش روی محیط کسب و کار در ایران با توجه به مطالعات مرکز پژوهش‌های مجلس و مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی مورد کنکاش قرار گرفته است.

طی پژوهشی که در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی طی دوره بهار ۱۳۹۳ تا زمستان ۱۳۹۵ بر مبنای ارزیابی تشکل اقتصادی از سراسر کشور به عنوان سنجشی برای محیط کسب و کار ایران انجام شده است. مجموعاً ۲۳ مولفه مؤثر بر فضای کسب و کار کشور شناسایی و رتبه بندی شده است (جدول ۴).

جدول (۴). رتبه بندی شاخص‌ها (چالش‌ها)ی فضای کسب و کار

رتبه	مولفه‌ها
۱	مشکل دریافت تسهیلات از بانکها
۲	ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی
۳	وجود مفسد اقتصادی در دستگاههای حکومتی
۴	بی‌تعهدی شرکتها و مؤسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران
۵	برگشت چک‌های مشتریان و همکاران
۶	نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی
۷	ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایتها و اجبار طرفهای قرارداد به انجام تعهدات
۸	عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی
۹	بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری
۱۰	تولید کالاهای غیراستاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار
۱۱	محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار

۱۲	زیاد بودن تعطیلات رسمی
۱۳	قیمت‌گذاری غیرمنطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی
۱۴	موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه
۱۵	اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور
۱۶	بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه
۱۷	تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیرمنصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار
۱۸	تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه
۱۹	فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز
۲۰	ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده
۲۱	ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل
۲۲	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده
۲۳	ضعف زیرساخت‌های تأمین برق

ماخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۵)

مطابق جدول اغلب مولفه‌های اثرگذار بر محیط کسب و کار ایران در راستای شاخص‌های سهولت کسب و کار بانک جهانی قرار دارند. به عنوان نمونه می‌توان به مؤلفه‌های «مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها» و «ضعف بازار سرمایه» اشاره کرد که می‌توان آنها را در زیر شاخص اخذ اعتبارات جای داد. یا مولفه «ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایات و اجبار طرفهای قرارداد به انجام تعهدات» که مربوط به زیر شاخص اجرای قراردادهای و ورشکستگی و دیون است. علاوه بر این مولفه‌های موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه و تعرفه پایین کالاهای وارداتی به زیرشاخص تجارت فرامرزی مرتبط است. در تأمین مالی تولید و اعمال «تحریم‌های بین‌المللی» مولفه‌هایی واجد بیشترین ارزیابی منفی بوده‌اند. ضمن اینکه برخی مولفه‌های مربوط به عوامل محیطی و کلان اقتصادی است که شامل فساد و تحریم‌های بین‌المللی است.

علاوه بر این در مطالعه مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی (۱۴۰۰)، شناسایی مولفه‌های اثرگذار بر محیط کسب و کار مشتمل بر ۲۹ مورد بودند که اغلب مولفه‌های شناسایی شده مرکز پژوهش‌های مجلس (جدول ۴) را در بر می‌گیرد و علاوه بر آن برخی مولفه‌ها به شرح زیر نیز ارائه شده است:

- برداشتهای سلیقه‌ای از قوانین و مقررات توسط مأموران محیط زیست، شهرداری، گمرک، بهداشت و
- رویه‌های سختگیرانه اداره‌های کار و بیمه تأمین اجتماعی برای مدیریت نیروی انسانی
- تمایل عمومی به خرید کالاهای خارجی و بی‌رغبتی به خرید محصولات ایرانی
- وجود رقابت غیرمنصفانه شرکتها و مؤسسات دولتی یا شبه دولتی در بازار

- رویه های ناعادلانه ممیزی و دریافت مالیات
- فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی
- ضعف زیرساختهای حمل و نقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی، دریایی و بندری
- ضعف دادگاهها در رسیدگی به شکایات و پیگرد موثر متجاوزان به حقوق دیگران
- وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به یک یا تعدادی از رقبا در بازار
- فقدان ارتباط مناسب میان عوامل تأمین مواد اولیه، تولید و عرضه یک محصول در بازار
- محدودیت دسترسی به حاملهای انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...)
- موانع در فرایندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب‌وکار در دستگاههای اجرایی

۷- محیط سرمایه‌گذاری مناسب به جای تمرکز صرف بر محیط کسب و کار

یکی از موضوعاتی که می‌بایست در کنار بحث بهبود فضای کسب و کار مورد توجه قرار گیرد، موضوع بهبود محیط سرمایه‌گذاری است. به عبارت دیگر، اگرچه بهبود شاخصهای کسب و کار می‌تواند به بهبود محیط سرمایه‌گذاری کمک نماید، با این حال بحث محیط سرمایه‌گذاری اعم از شاخص‌های کسب و کار است. محیط سرمایه‌گذاری، مجموعه‌ای از کالاهای عمومی (از جمله امنیت سرمایه‌گذاری) و سیاست‌های عمومی است که فرصت‌ها، انگیزه‌ها و اعتماد لازم برای سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها را فراهم می‌کند. در ارتباط با محیط سرمایه‌گذاری چند نکته اساسی وجود دارد:

- بهبود آزادی اقتصادی بنگاه‌ها نقطه مرکزی در بهبود محیط سرمایه‌گذاری است.
- نکته قابل توجه و تاکید در محیط سرمایه‌گذاری انواع ریسک‌هایی است که فعالان اقتصادی با آن مواجه هستند و نه لزوماً معیارهای سهولت کسب و کار.

بخشی از ساست‌گذاری‌های مورد نیاز برای تقویت محیط سرمایه‌گذاری گسترش آزادسازی اقتصادی است؛ چراکه این بخش خصوصی است که محور اصلی در محیط سرمایه‌گذاری است. شاخص درجه آزادی اقتصادی، میزان توانمندی اقتصاد یک کشور در عملکرد بخش خصوصی در محیطی به دور از مداخلات بی مورد دولت را نشان می‌دهد. آزادی اقتصادی بیانگر امکان تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات فارغ از فشار یا اجبار بیش از حد نیاز دولت است. بر اساس آخرین گزارش موسسه هریتیج رتبه ایران در شاخص آزادی اقتصادی از ۱۶۸ در سال ۲۰۲۱ به ۱۷۰ در سال ۲۰۲۲ تنزل یافت (از میان ۱۷۷ کشور).

یکی از زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج در حوزه بازارهای باز مربوط بازارهای باز است که حاکی از وضعیت نامناسب ایران در حوزه تجارت و سرمایه‌گذاری است (زیرشاخص‌های آزادی تجارت و آزادی سرمایه‌گذاری).^۱ نکته قابل توجه و تاکید در محیط سرمایه‌گذاری انواع ریسک‌هایی است که فعالان اقتصادی با آن مواجه هستند و نه لزوماً معیارهای سهولت کسب و کار. بر اساس گزارش OECD گروه ریسک کشوری ایران برای چندین سال متوالی در نازلترین وضعیت خود قرار داشته و جزء کشورهای با ریسک بسیار بالا می‌باشد (۷ از ۷).

^۱ شاخص آزادی اقتصادی دارای ۴ مولفه حاکمیت قانون، اندازه دولت، کارایی قوانین و بازارهای باز است ضمن اینکه ۱۲ متغیر در دل این ۴ حوزه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۸- جمع بندی و پیشنهادات با تاکید بر کارکرد نظام بازرگانی

در بخش قبل بررسی‌های صورت گرفته از نهادهای داخلی و خارجی و شناسایی شاخص‌ها و مولفه‌های تاثیرگذار بر فضای کسب و کار مورد بررسی قرار گرفتند از طرفی پر واضح است که شرایط تولید و اشتغال، واردات و صادرات و تنظیم بازار داخلی، مولفه‌های مهمی در اقتصاد ملی هستند که طی سالیان اخیر متأثر از فضای کسب و کار، تحریم‌های بین‌المللی، سیاست‌های دولت در حوزه‌های مختلف ارزی، پولی، مالی و قوانین و مقررات بوده است از اینرو حوزه تجارت خارجی و بازرگانی داخلی در شرایط کنونی نیازمند اقدامات مهمی به ویژه از منظر محیط کسب و کار است لذا در این بخش، از میان مولفه‌ها و شاخص‌های بررسی شده در بخش قبل، مواردی که با نظام بازرگانی ارتباط بالایی دارند و به عنوان چالش‌های اساسی سر راه تجارت خارجی، توسعه صادرات غیرنفتی و بازرگانی داخلی محسوب می‌شوند، ارائه خواهد شد و متناسب با هریک از آنها، پیشنهاداتی نیز ارائه شده است:

چالش‌های بازرگانی داخلی با تاکید بر نظام توزیع: بر اساس بررسی‌های صورت گرفته (مرکز پژوهش‌های مجلس ۱۴۰۰) نظام توزیع کشور با چالش‌های متعددی نظیر فقدان سازوکار لازم در زمینه مدیریت تأمین کالا و خدمات پشتیبان در مرحله قبل از ورود کالا به شبکه توزیع؛ ضعف استانداردهای توزیعی موجود در بخش عمده فروشی؛ ضعف جایگاه زنجیره‌های خرده‌فروشی؛ دوگانه قیمت‌گذاری دستوری با اهداف تقویت بخش تولید؛ ساختار دوگانه نظام سیاست‌گذاری و نظارت بر بازار مواجه است و در راستای بهبود نظام توزیع راهکارهای زیر مطرح گردیده است:

- بازرگانی در قانون نظام صنفی با هدف تسهیل فرایندهای اداری صدور مجوز و در عین حال تخصصی کردن امر توزیع با ایجاد تمایز میان استانداردهای ورود و فعالیت واحدهای عمده‌فروشی و خرده‌فروشی صنفی
- بازرگانی در دستورالعمل ساماندهی شرکت‌های پخش کالا (۱۳۸۷) با هدف سختگیرانه تر کردن الزامات ورود (مقیاس فعالیت و تجهیزات) در این واحدها
- توسعه زنجیره‌های خرده‌فروشی از طریق تسریع در تصویب پیش‌نویس مواد قانونی ناظر بر فرانچایزرها و واحدهای تحت فرانچایز
- بازرگانی در مصوبه شماره ۹۳ کارگروه تنظیم بازار با هدف کاهش تدریجی مداخلات مستقیم در بازار
- بازرگانی در الگوی تقسیم کار دستگاه‌های بخشی در امر نظارت و بازرسی با هدف تخصصی کردن امور نظارت در دستگاه‌های متولی
- تسریع در تکمیل «سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا» از طریق الزام گمرک به هماهنگی با وزارت صنعت، معدن و تجارت در تکمیل سامانه
- تسریع در تکمیل «سامانه جامع تجارت» از طریق رفع عدم هماهنگی موجود بین دستگاه‌های مسئول بازرگانی اطلاعات
- ارتقای نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی شرکت‌های پخش
- جلوگیری از قاچاق خروجی کالا از کشور با استقرار کامل سامانه جامع تجارت ایران
- جایگزینی روش‌های سنتی با فرایندهای هوشمند سامانه‌محور و مبتنی بر فناوری در راستای نظارت هوشمند و برخط بر فعالین تجاری در بخش‌های مختلف زنجیره تأمین
- بهبود و ارتقا شبکه‌های توزیع کالا در کشور با شکل‌گیری شرکت‌های لجستیکی پیشرفته
- گسترش خرده‌فروشی آنلاین محصولات مصرفی پرگردش در کشور در راستای ایجاد ارتباط مستقیم بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان و حذف حضور واسطه‌ها

^۱ در پیشنهادات مطرح شده از گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس، اتاق بازرگانی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی و کارشناسان و متخصصان این حوزه استفاده شده است.

ریسک سیاسی و نوسانات نرخ ارز و اثرات آن بر سرمایه گذاری و تجارت خارجی: با توجه به بالا بودن امتیاز ریسک کشوری ایران در چند سال اخیر مطابق با گزارش OECD و نیز نوسانات نرخ ارز و چند نرخ شدن آن و نیز محدودیت ورود منابع ارز به کشور، سرمایه گذاری خارجی و صادرات غیرنفتی کشور در سالیان اخیر با روند کاهشی مواجه شدند. در این راستا پیشنهادهای به شرح زیر مطرح می شود:

- ارائه گزارش از علل و موانع عدم اجرای تبصره ۳ ماده ۲۰ قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی ایران (موضوع پوشش ریسک نوسانات ارز از طریق ایجاد بازار سلف ارز در بازار سرمایه کشور) و ارائه راهکارهای پیشنهادی برای تحقق آن
- تشکیل کارگروه کشوری کاهش ریسک سرمایه گذاری و تدوین برنامه عملیاتی کاهش ریسک سرمایه گذاری کشور
- تدوین دستورالعمل سهولت ارایه خدمات کنسولی به سرمایه گذاران داخل در خارج از کشور و سرمایه گذاران خارجی در داخل کشور

ضعف و درهم تنیدگی قوانین و مقررات و ضوابط اجرایی، عدم فرماندهی واحد در حوزه تجارت خارجی، بررسی دقیقتر از رتبه نامناسب ایران در زیرشاخص تجارت فرامرزی بانک جهانی و زیرشاخص آزادی تجارت بنیاد هریتیج بیانگر پراکندگی سیاست های و ناهماهنگی میان دستگاه های اجرایی، مداخله دستگاه های غیرمرتبط در امور تجارت خارجی و اعمال سیاست های چندنرخ ارز دارد به منظور رفع این مشکل، پیشنهادهای به شرح زیر ارائه می شود:

- تنظیم لوایح و مصوبات پیشنهادی برای ایجاد فرماندهی واحد فرابخشی در حوزه تجارت خارجی؛
- اصلاح و بازنگری قانون و آیین نامه اجرایی مقررات صادرات و واردات؛
- آسیب شناسی و شناسایی گلوگاه های محل تجارت خارجی و ارائه مصوبات پیشنهادی برای بازنگری و اصلاح مقررات بخشی یا حذف مقررات دست و پاگیر و غیرضرور؛
- تکمیل نهایی زیرساخت های سامانه جامع تجارت برای خدمات رسانی سریع و آسان به فعالان اقتصادی در تمامی ابعاد تجارت خارجی؛
- پیشنهاد احکام قانونی راهگشای تجارت خارجی در پیش نویس قانون برنامه هفتم توسعه و احیای جایگاه شورای عالی توسعه صادرات غیرنفتی کشور در برنامه هفتم توسعه

تنوع پذیری پایین بازارهای صادرات و ضرورت توسعه دیپلماسی تجاری: بررسی های حاکی از آن است که در سالیان اخیر به ویژه در دوران تحریم، بازارهای صادراتی و مبادی واردات کشور محدود گردیده است از اینرو در راستای توسعه فراگیر صادرات غیرنفتی پیشنهاد می شود:

- گسترش دیپلماسی سیاسی تجاری با کشورهای مختلف از طریق توسعه انعقاد توافقنامه های منطقه ای، دوجانبه، پیمان های پولی دو چند جانبه و نیز انعقاد قراردادهای تهاتری با شرکای تجاری
- همکاری سازمان توسعه تجارت ایران، همکاری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، اتاق بازرگانی مشترک و تشکل های صادراتی در راستای شناسایی و گسترش بازارهای هدف صادراتی
- در اولویت قرار گرفتن معیارهای مختلف مانند اشتراکات، همسایگی، موافقت نامه ها، مزیت های اقتصادی، سطح روابط سیاسی و... در تعیین بازارهای هدف صادراتی

پایین بودن نسبت پوشش اعتبار صادرات: موضوع اخذ اعتبار به عنوان یکی از زیرشاخص های کسب و کار بانک جهانی مورد توجه قرار می گیرد این در حالی است مطابق بررسی ها، سهم صادرات کالا و خدمات از مجموع تسهیلات نظام مالی کشور ناچیز است و ظرفیت صندوق ضمانت صادرات و بانک توسعه صادرات در تامین مالی صادرات غیرنفتی کشور محدود است ضمن اینکه ضمانتنامه های بانکی به دلیل فقدان روابط کارگزاری بانکی بین ایران و کشورهای مقصد چندان مورد پذیرش قرار نمی گیرد. در این ارتباط پیشنهادهای

- گسترش بکارگیری روش های تامین مالی صادرات پس از حمل نظیر اعتبار خریدار
 - افزایش سرمایه صندوق ضمانت صادرات و بانک توسعه صادرات از منابع صندوق توسعه ملی؛
 - توسعه ضمانتنامه ها و بیمه صادراتی؛
 - انعقاد قراردادهای اعتباری دو یا چند جانبه با نهادهای اعتبار صادراتی و یا نهادهای مالی کشورهای هدف در راستای ارائه خدمات مالی، بیمه ای و ضمانتی کارا تر به صادرکنندگان
- موانع تعرفه ای و غیرتعرفه ای:** بر اساس اصول سیاست تجاری، تعرفه باید منطقی، هدفمند و زمان دار باشند. این در حالی است که در کشور پیامدهای اصلی نرخ های تعرفه بالا، سودآوری تجارت غیررسمی و قاچاق کالا به داخل کشور؛ بوده است. به عبارت دقیق تر در سال ۲۰۱۸، ایران دارای بالاترین نرخ میانگین ساده تعرفه در کل محصولات و نیز در بخش محصولات صنعتی در بین کشورهای منطقه بوده است و حتی شواهد حاکی از آن است که بیشترین حمایت تعرفه ای از صنایع فاقد رویکردهای صادراتی انجام شده است. در خصوص موانع غیرتعرفه ای می توان به مواردی همچون اجرای ناقص قانون منع برقراری وضع موانع غیرتعرفه ای و غیرفنی؛ ضعف نظام کارت بازرگانی و بروز مشکلات عدیده در فرآیند صدور کارت بازرگانی اشاره کرد. پیشنهادهای در این حوزه به شرح زیر است:
- تدوین برنامه منطقی سازی و کاهش تدریجی نرخ های تعرفه به منظور کاهش قاچاق و آمادگی حضور در پیوندهای تجاری
 - ساماندهی کارت های بازرگانی با رویکرد تخصصی شدن تجارت؛
 - به روزرسانی مستمر ارزش گمرکی کالاهای صادراتی با کمک اتحادیه های صادراتی
 - تسهیل و تسریع فرآیند ورود موقت مواد اولیه مورد نیاز کالاهای صادراتی و استرداد حقوق ورودی مواد اولیه به کار رفته در کالاهای صادراتی
- محدودیت های لجستیکی و حمل و نقل مانعی برای تجارت:** بررسی ها در این حوزه حاکی از عدم آرایه خدمات لجستیکی یکپارچه مطابق استانداردهای جهانی به صاحبان بار؛ فرسودگی ناوگان حمل و نقل، امکانات ناکافی لجستیکی در گمرکات مرزی و بنادر (پایانه های صادراتی، بنادر خشک، تجهیزات و ماشین آلات مدرن تخلیه و بارگیری) و کمبود خطوط کشتیرانی و ریلی با برخی از بازارهای هدف صادراتی دارد. از اینرو در زمینه توسعه لجستیک و حمل و نقل پیشنهاد می شود:
- پیگیری و آرایه تسهیلات لازم جهت تجهیز و نوسازی بنگاه های فعال در عرصه لجستیک به منظور آرایه خدمات یکپارچه؛
 - ایجاد و توسعه زیرساخت های زمینی (جاده ای و ریلی) و هوایی با بازارهای هدف بویژه کشورهای همسایه؛
 - آرایه تسهیلات لازم (مالی و زمین) و جلب مشارکت بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در پایانه های صادراتی، بنادر خشک و گمرکات مرزی؛
 - ایجاد شرکتهای مشترک حمل و نقل با برخی از شرکای تجاری؛
 - ایجاد خطوط مشترک کشتیرانی و برقراری خطوط منظم آن
 - بهره بردن از مسیرها و کریدورهای جهانی: با توجه مزیت قرار داشتن کشور در مسیر کریدور شمال به جنوب و نیز طرح جاده ابریشم نوین چین (یک کمربند-یک جاده)

منابع و مراجع

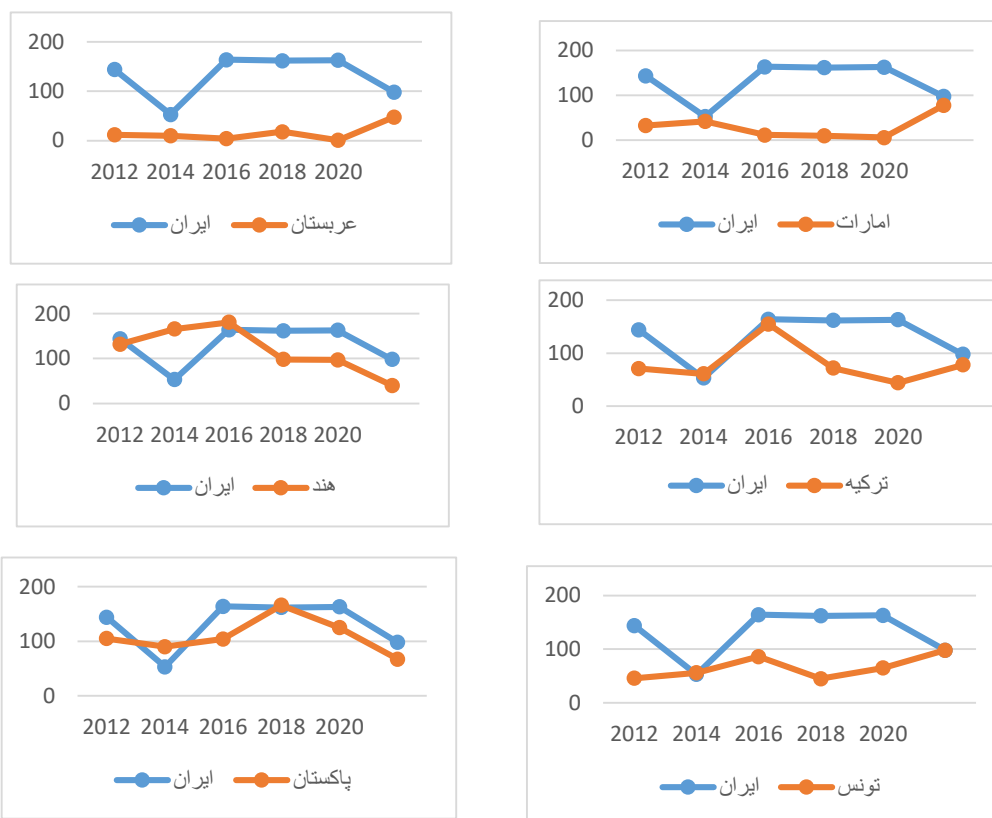
- مرکز پژوهش های اتاق ایران (۱۴۰۰). پایش ملی محیط کسب و کار ایران بهار ۱۴۰۰. مرکز آمار و اطلاعات اقتصادی و پایش اصل ۴۴.
- مرکز پژوهش های مجلس (۱۴۰۰). آسیب شناسی نظام تأمین و توزیع کالا و خدمات و ارائه پیشنهاد های اصلاحی. معاونت مطالعات اقتصادی. شماره مسلسل ۱۷۴۹۹.
- مرکز پژوهش های مجلس (۱۳۹۶). پایش محیط کسب و کار ایران در زمستان ۱۳۹۵. معاونت پژوهش های اقتصادی. شماره مسلسل ۱۵۴۴۳.
- موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی (۱۳۹۹). سند نقشه راه توسعه صادرات کشور ۱۴۰۴-۱۳۹۹.
- موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی (۱۳۹۶). پایش نویس بسته ارتقای امنیت سرمایه گذاری کشور.
- mehrnews.com/xTY2F
- OECD (2022). Country Risk Classifications of the Participants to the Arrangement on Officially Supported Export Credits.
- Doing business reports (2006-2020).
- The Heritage foundation (2022). 2022 Index of Economic Freedom.

پیوست: مقایسه زیرشاخص های کسب و کار بانک جهانی ایران با کشورهای منتخب

شروع کسب و کار

هنگامی که یک کارآفرین اقدام به تهیه یک طرح کسب و کار کرده و وارد مراحل اجرایی می شود. نخستین مانع پیش رو، رویه های ثبت بنگاه جدید، پیش از شروع فعالیت قانونی است. مقایسه این وضعیت برای ایران و کشورهای منتخب در نمودار زیر نشان داده شده است.

نمودار (۳). مقایسه داده های تاریخی شروع کسب و کار در ایران و کشورهای منتخب

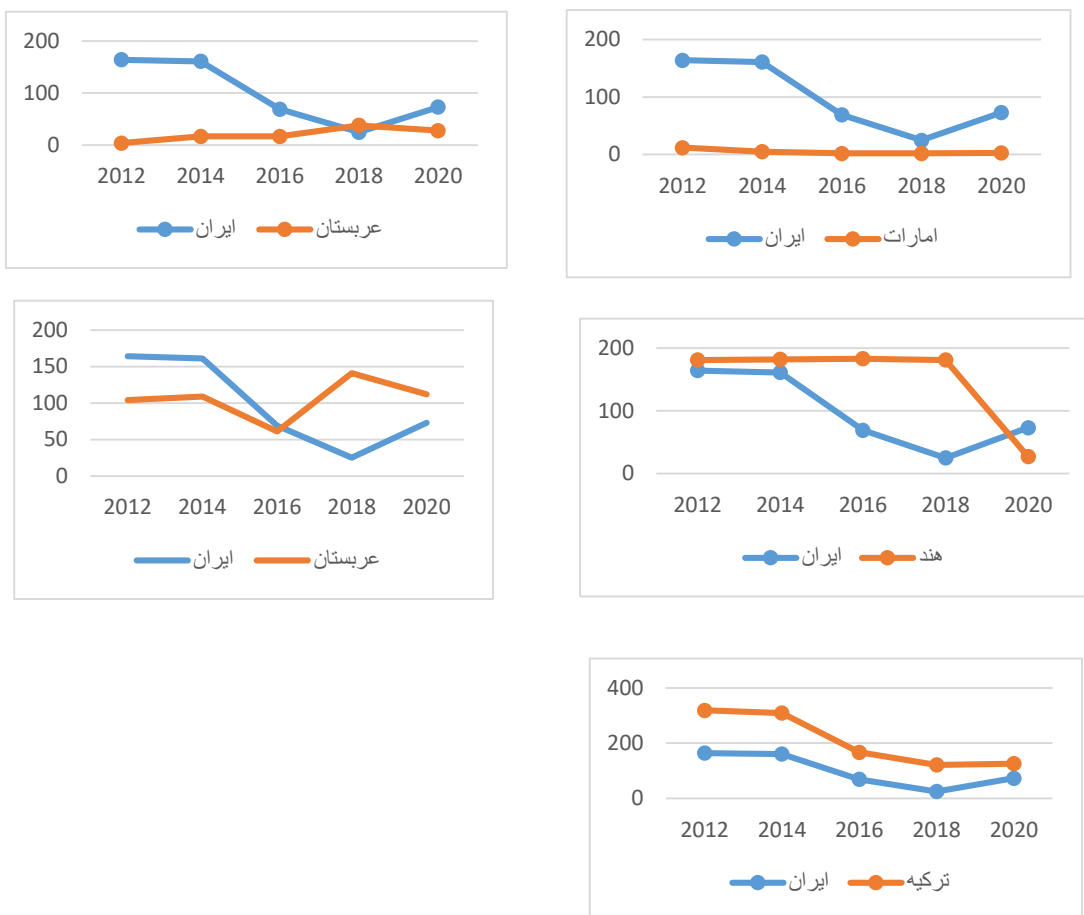

مقررات ورود کسب و کارهای جدید به بازار، در اقتصادهای مختلف متفاوت است. در برخی از کشورها این رویه ها ساده و کم هزینه است. در برخی دیگر، رویه ها بسیار دردسر ساز بوده و باعث کندی پیشرفت کار می گردد. به همین دلیل برخی از کارآفرینان تصمیم می گیرند فعالیت خود را به صورت غیررسمی آغاز کنند. تحلیل ها نشان می دهند که پیچیده بودن مقررات ورود و ثبت شرکتها باعث افزایش محصولات، سرعت بخشیدن به کارها نمی شود، بلکه سرمایه گذاری خصوصی را محدود کرده و افراد را وادار می کند وارد اقتصاد غیررسمی شوند. بدین ترتیب قیمت ها افزایش یافته و فساد فراگیر می شود.

اخذ مجوزهای ساخت

پس از ثبت کسب و کار توسط کارآفرینان، نخستین سوالی که مطرح می شود این است که برای عملیاتی کردن کسب و کار، چه قوانین و مقرراتی پیش روی آنها قرار دارد؟ برای بررسی چنین مقرراتی، بخش ساخت و ساز مورد توجه قرار گرفته است. نمودار زیر مقایسه داده های تاریخی اخذ مجوزهای کسب و کار در ایران و کشورهای منتخب را نشان می دهد.

نمودار (۴). مقایسه داده‌های تاریخی اخذ مجوزهای کسب و کار در ایران و کشورهای منتخب

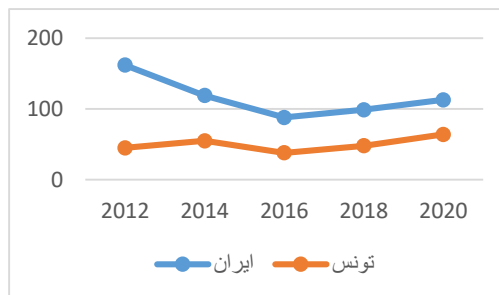
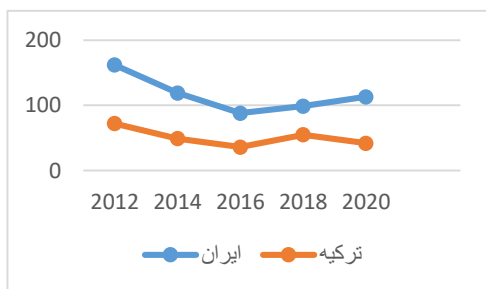
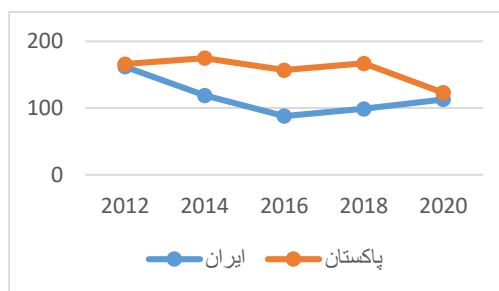
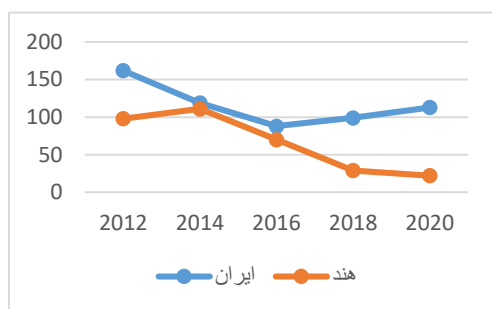
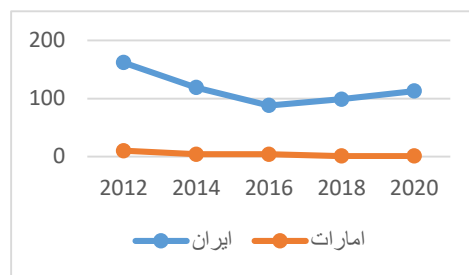
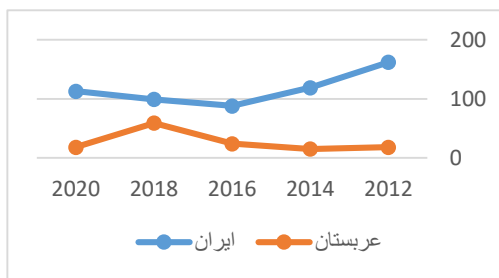

با توجه به اینکه شرکت‌های ساختمانی به شدت تحت فشار دولت هستند از اینرو باید از دستورالعمل‌های ابلاغی الزامات دریافت مجوز و مقررات ایمنی پیروی کنند. سرعت ساخت و ساز و مقرون به صرفه بودن نیز برای مشتریان اهمیت دارد. در بسیاری از کشورهای فقیر، رعایت مقررات ساختمانی بسیار هزینه‌بر و زمان‌بر بوده و به همین دلیل بسیاری از ساختمان-سازان ترجیح می‌دهند از بازار خارج شوند. برخی از آنها نیز اقدام به پرداخت رشوه می‌کنند تا بتوانند کار خود را به صورت غیرقانونی پیش ببرند، که این کار منجر به ساخت و سازهای خطرناک می‌شود. کارآفرینانی که توان تحمل بار مقرراتی سنگینی را ندارند فعالیت‌های خود را به سمت اقتصاد غیررسمی سوق داده و به مسئله ایمنی توجه کمتری می‌کنند. بدین ترتیب همه افراد زیان می‌بینند. در سایر اقتصادها انطباق با قوانین و مقررات ساده و ارزان بوده و به نتایج بهتری منجر می‌شود.

دسترسی به برق

دسترسی به انرژی الکتریکی ارزان و در دسترس، به عنوان زیرساخت اساسی تولید، امری ضروری برای فعالیت‌های اقتصادی و کسب و کارها به شمار می‌آید، این شاخص از سال ۲۰۱۲ جایگزین شاخص نیروی کار گردید. این شاخص که بیانگر زیرساخت‌های فیزیکی و سخت افزاری دسترسی به برق برای بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد نشان دهنده هزینه‌ها و مراحل دسترسی یک فعالیت اقتصادی یا بنگاه به زیرساخت خدمات برق و انشعابات آن به عنوان انرژی الکتریکی می‌باشد (نمودار ۵).

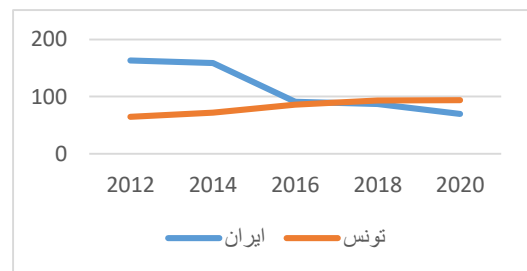
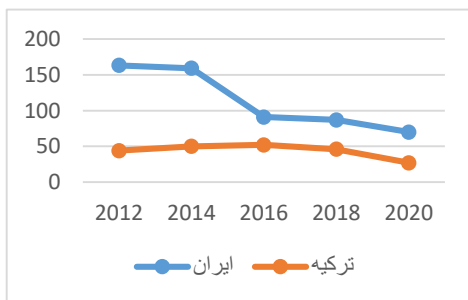
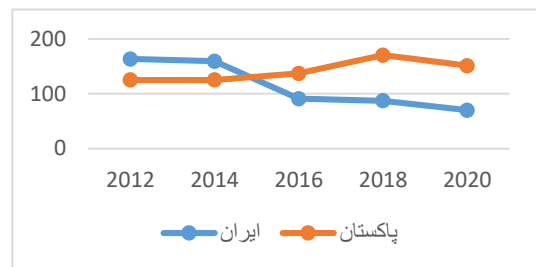
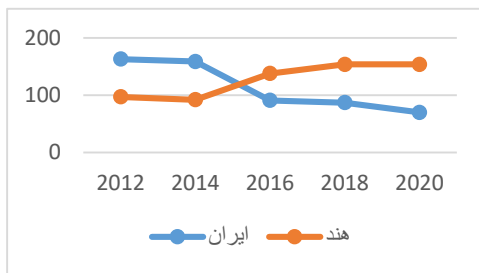
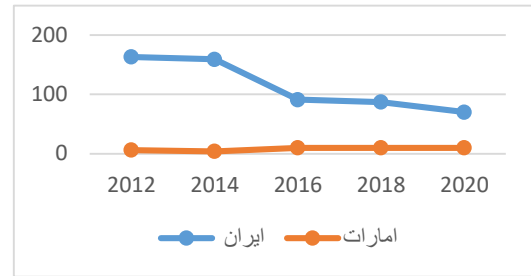
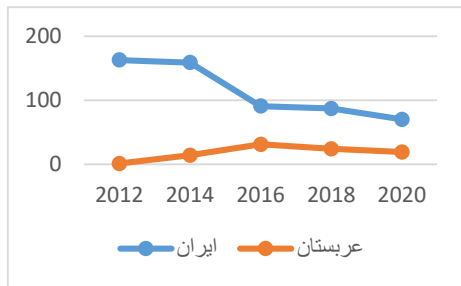
نمودار (۵). مقایسه داده‌های تاریخی دسترسی به برق در ایران و کشورهای منتخب

ثبت مالکیت

حقوق مالکیت رسمی به افزایش انتقال زمین و تشویق سرمایه‌گذاری کمک می‌کند و باعث دسترسی کارآفرینان به بازارهای رسمی اعتبار می‌شود. اما سهم بزرگی از مالکیت در کشورهای در حال توسعه به صورت رسمی ثبت نشده است. مالکیت غیررسمی نمی‌تواند به عنوان ضمانت دریافت وام مورد استفاده قرار گیرد. بدین ترتیب فرصت‌های تامین مالی برای بسیاری از کسب و کارها محدود می‌گردد. بسیاری از این دولت‌ها به این مسئله واقف شده‌اند و برنامه‌های گسترده ثبت مالکیت، هزینه‌های مالکیت را آغاز کرده‌اند. نمودار زیر مقایسه داده‌های تاریخی ثبت مالکیت در ایران و کشورهای منتخب را نشان می‌دهد.

نمودار (۶). مقایسه داده‌های تاریخی ثبت مالکیت در ایران و کشورهای منتخب

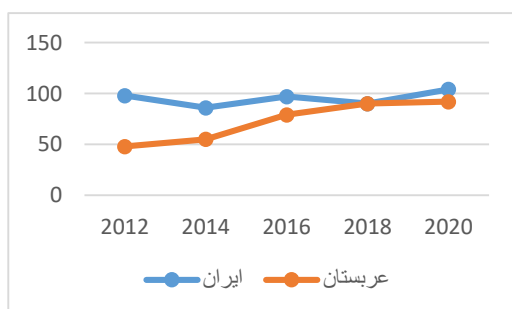

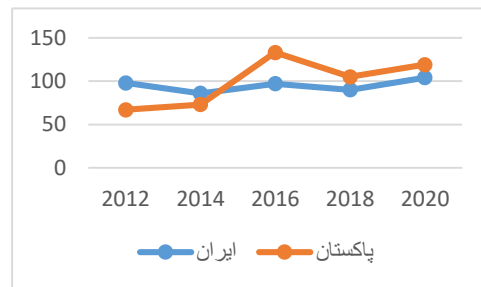
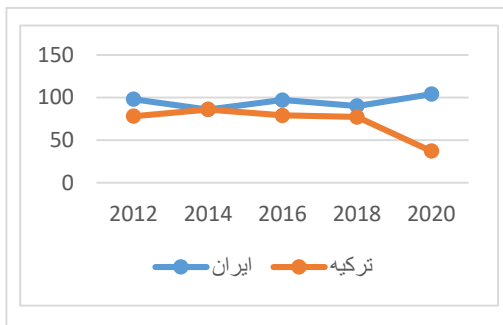
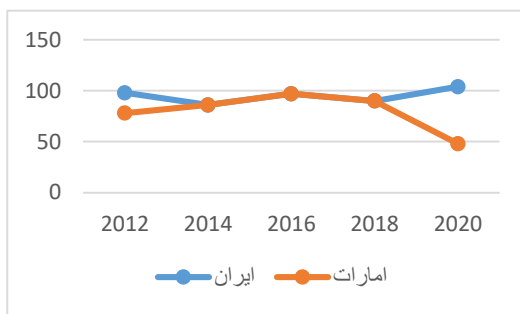
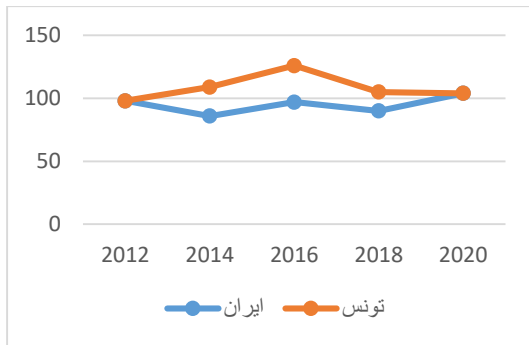
در گزارش شاخص کسب و کار سال ۲۰۲۰، بهترین رتبه ایران بین مولفه‌های ۱۰ گانه این شاخص، مربوط به ثبت مالکیت است که رتبه ۷۰ را در دنیا به دست آورده است.

اخذ اعتبار

بنگاه‌ها غالباً دستیابی به اعتبارات را به عنوان مهمترین عامل تاثیرگذار بر عملکرد و رشد کسب و کار خود می‌دانند. اخذ اعتبار معیارهای مرتبط با میزان دسترسی، کیفیت و به اشتراک گذاری و مبادله اطلاعات اعتباری و همچنین آگاهی افراد نسبت به حقوق قانونی خود را شامل می‌شود که براساس قدرت حقوقی قانونی (میزان حمایت‌های قانونی از وام دهندگان)، عمق اطلاعات اعتباری و میزان پوشش اطلاعات اعتباری توسط نهادهای عمومی و خصوصی محاسبه می‌شود.

نمودار (۷). مقایسه داده‌های تاریخی اخذ اعتبار در ایران و کشورهای منتخب

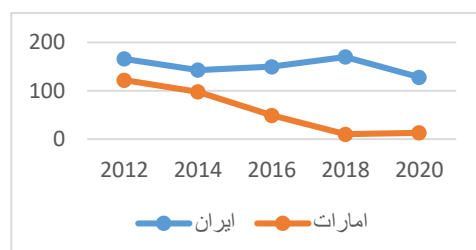
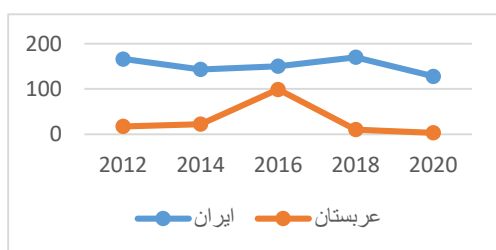

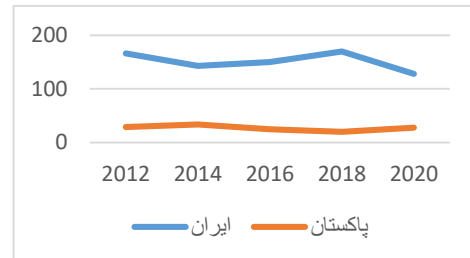
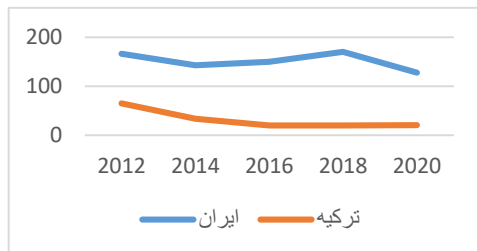
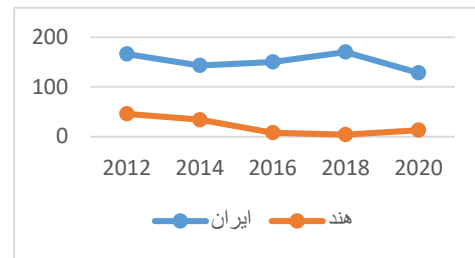
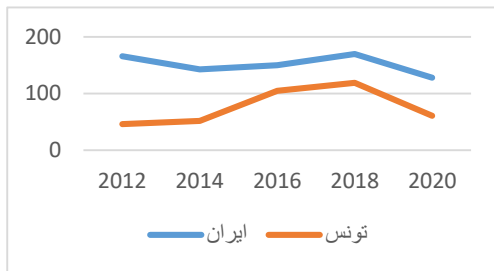

حمایت از سرمایه گذاران خرد

شرکت از طریق وام بانکی یا جذب سرمایه گذار، اقدام به افزایش سرمایه مورد نیاز برای رشد می کند. فروش سهام به شرکت ها اجازه می دهد بدون نیاز به ارائه وثیقه و بازپرداخت وام های بانکی، توسعه پیدا کنند. با وجود این سرمایه گذاران نگران پول های خود هستند و همواره به دنبال قوانینی برای حمایت از خود هستند. مطالعات نشان می دهد که وجود قوانین و مقررات حمایت از سرمایه گذاران، ۷۳ درصد از تصمیمات مربوط به سرمایه گذاری را توجیه می کند. این شاخص دارای ۴ مؤلفه شفافیت معاملات (انتشار اطلاعات)، مسئولیت مدیران، توانایی سهامداران در شکایت علیه سوء رفتار و تدبیر مدیران و مسئولین (سهولت شکایت سهامداران) و حمایت از سرمایه گذاران می باشد که براساس زیرشاخص های انتشار و افشای اطلاعات، مسئولیت مدیران، سهولت دادخواست سهامداران و حمایت از سرمایه گذاران استخراج و محاسبه می گردد.

نمودار (۸). مقایسه داده های تاریخی حمایت از سرمایه گذاران خرد در ایران و کشورهای منتخب

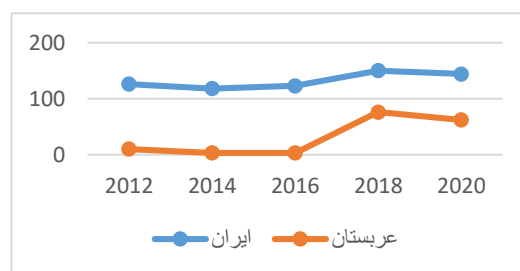
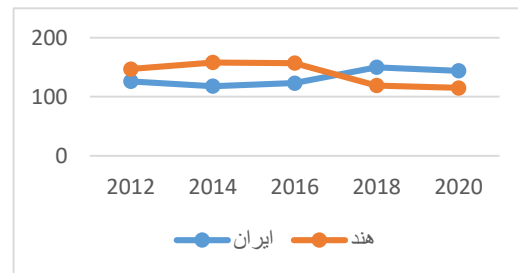
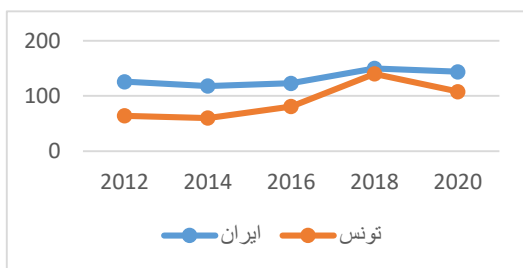
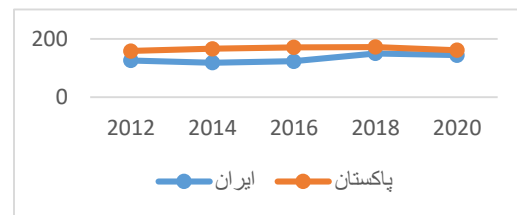
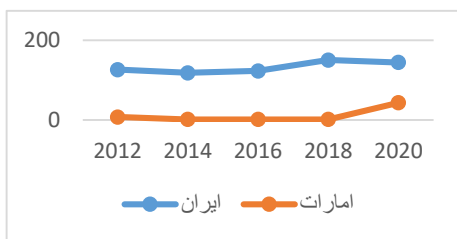

پرداخت مالیات

این شاخص تمام انواع مالیات ها و پرداخت‌های اجباری به دولت و صندوق‌های بازنشستگی که در حساب‌های شرکت منعکس می‌شود و بر درآمدها اظهار شده موثر است را محاسبه می‌کند. مالیات بر ارزش افزوده در حساب‌ها منعکس نمی‌شود اما مراحل را بر شرکت تحمیل می‌کند. شاخص پرداخت مالیات، امور مربوط به اخذ مالیات از جهت تعداد پرداخت‌ها، زمان صرف شده برای پرداخت مالیات و نرخ‌های مالیاتی را ارزیابی می‌نماید.

نمودار (۹). مقایسه داده‌های تاریخی پرداخت مالیات در ایران و کشورهای منتخب

تجارت برون مرزی

این شاخص تمام مراحل الزامی برای صادرات و واردات محموله استاندارد کالا (از جمله تمام مراحل اداری و نیز زمان و هزینه انجام امور) را گردآوری نموده و در واقع سهولت تجارت با خارج، موانع و مشکلات صدور و ورود کالاها را اندازه گیری می‌نماید. علاوه بر آن، کلیه اسناد و مدارک لازم برای تصفیه حساب کالای مبادله شده بین مرزها ثبت و ضبط می‌شود.

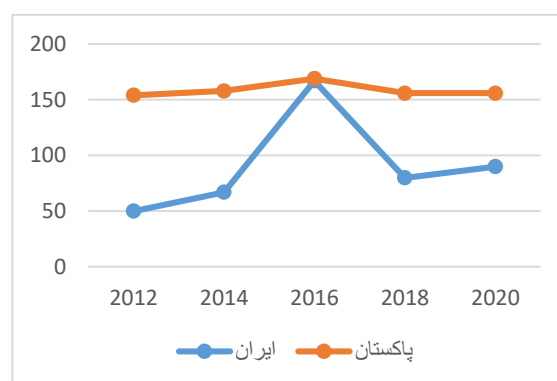
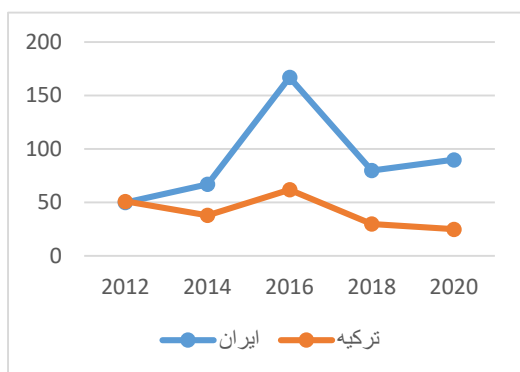
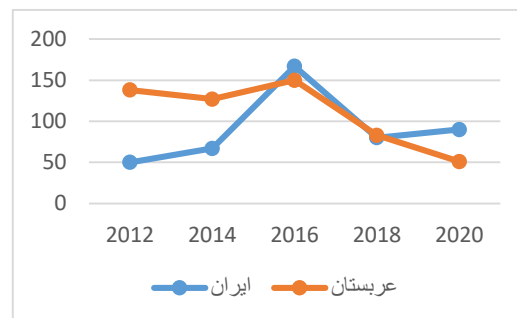
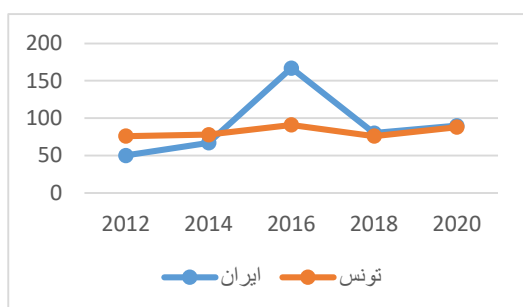
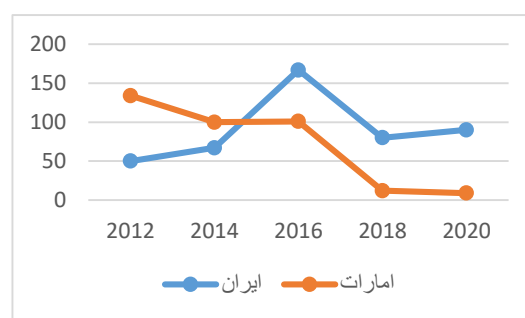
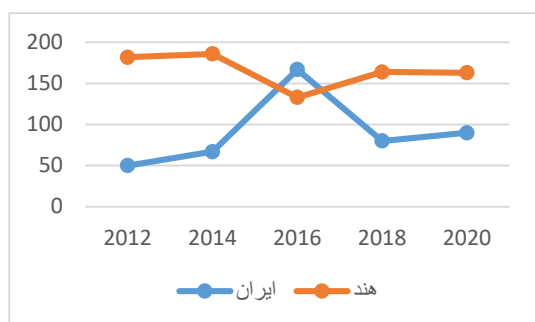
نمودار (۱۰). مقایسه داده‌های تاریخی تجارت برون مرزی در ایران و کشورهای منتخب

اجرای قراردادها

به اعتقاد بانک جهانی دشواری حل اختلاف تجاری و وصول طلب با استفاده از دادگاهها، هزینه و زمان زیاد، عدم صلاحیت و فساد عوامل دادگاه، تأخیر در فرآیند تجدیدنظر، زمان طولانی اجرای حکم و... بنگاهها را مجبور می‌سازد به دنبال ابزارهای دیگری برای حل و فصول اختلافات خود باشند و به دلیل بی اعتمادی به سیستم قضایی، مطالبات خود را از مسیر قانونی دنبال نکنند. این در حالی است که عدم اجرای قراردادها و دیر یا ناقص اجرا شدن آنها علاوه بر بنگاههای متضرر، به زنجیره شرکا و طرفهای معامله آنها و در نتیجه کل محیط کسب و کار ضرر می‌زند.

نمودار (۱۱). مقایسه داده‌های تاریخی اجرای قراردادهای ایران و کشورهای منتخب

ورشکستگی و دیون

به اعتقاد بانک جهانی بی ثباتی سیاست‌های پولی، مالی و تجاری به ویژه در بخش تولید، موجب زیان ده شدن بنگاه‌ها شده است. ناتوانی بنگاه‌ها در پرداخت بدهی‌ها موجب ورشکستگی آن‌ها می‌گردد.

نمودار (۱۲). مقایسه داده‌های تاریخی ورشکستگی و دیون در ایران و کشورهای منتخب

